

i novijega pa sve do novoga hrvatskoga naglasnog sustava čiji inventar čine četiri naglaska: ` , ˇ , ` , ´. Ti naglasci "čine osnovni naglasni inventar standardnoga hrvatskoga jezika" (str. 126).

Knjiga je opremljena popisom literature od sto bibliografskih jedinica te Kazalom pojmova – i više nego dobrodošlim pomagalom u praktičnoj primjeni knjige i bržemu nalaženju odgovora na konkretna pitanja vezana uz fonološku problematiku.

Nadograđena i proširena novim autorovim promišljanjima i spoznajama o fonološkome razvoju hrvatskoga jezika, spoznajama drugih znanstvenika i dosezima suvremene slavistike i kroatistike, a s osloncem u *Fonološkome razvoju iz 1971.*, *Povijesna fonologija hrvatskoga jezi-*

ka Milana Mogušā oplemenjena je autorovim prepoznatljivim stilom i pristupom u opisu, tumačenju i zaključivanju te uvažavanjem mišljenja drugih lingvista, ali i argumentiranim raspravljanjem s njima, što je čini i općim modelom znanstvenoga promišljanja. Kao takva zasigurno je već našla put do znanstvene i stručne javnosti, posebno i do studenata kroatistike kojima će, kao i *Fonološki razvoj*, biti nezamjenjivom literaturom u učenju i razumijevanju razvoja hrvatskoga fonološkoga sustava i stjecanju znanja o povijesti hrvatskoga jezika. Dakako, i do nastavnika koji će na temelju novoga profesorova djela spoznaje o razvoju hrvatskoga jezika i o njegovoj povijesti prenositi sljedećim naraštajima. To nam je, kako često ističe akademik Milan Moguš, i posao i poziv.

Sanja Holjevac

ISHODIŠTE HRVATSKE LEKSIKOGRAFIJE

Darija Gabrić-Bagarić

NA ISHODIŠTU HRVATSKE LEKSIKOGRAFIJE

Trojezični rječnik *Blago jezika slovinskoga* Jakova Mikalje (1649./1651.)

(Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2010.)

Knjigom *Na ishodištu hrvatske leksikografije (Trojezični rječnik Blago jezika slovinskoga Jakova Mikalje (1649./1651.))* autorica Darija Gabrić-Bagarić Jakovu Mikalji daje mjesto u temeljima hrvatske leksikografije nabrajajući mnoga njegova prvenstva – prvi višejezičnik s hrvatskim kao polaznim jezikom, prvi u kojem je hr-

vatski stupac organiziran kao u jednojezičniku, prvi s modernim unutarrječničkim ustrojstvom, prvijenac po originalnosti koncepcije i po bogatstvu podataka. (str. 2) Autorica smatra da se *Blago* može smatrati prvim korakom prema modernom tipu rječnika (u hrvatskim okvirima, naravno).

Životni put Jakova Mikalje, redovnika kojega su suvremenici opisivali kao radoznoga, ljubaznoga i naivnoga čovjeka, započeo je 31. ožujka 1601. u Peschici u Apuliji. S 27 godina, 9. listopada 1628., stupa u isusovački novicijat Svetoga Andrije u Rimu u kojemu je 1635. godine zaređen za svećenika. Njegov svećenički, gramatičarski i leksikografski put odredila je njegova rana želja za misijskim radom, pa ne čudi da već 1630. godine odlazi u Dubrovnik u kojem do 1633. godine boravi kao učitelj gramatike u isusovačkoj gimnaziji. U to je vrijeme rektor dubrovačke gimnazije bio Bartol Kašić, autor prve tiskane gramatike hrvatskoga jezika, koji je imao veliki utjecaj na Mikaljin, kako leksikografski, tako i gramatički rad. Razdoblje od 1633. do 1637. godine provodi u Rimu, a nakon toga kreće u misiju u Temišvar iz kojega se vratio s tekstom rječnika *Blago jezika slovinskoga*. Tada upoznaje Rafaela Levakovića, smederevskoga biskupa i cenzora za rječnik kada ovaj bude pripremljen za tisak. U pismu generalu Reda F. Ingoliju iz 1638. godine Mikalja govori da je ugostio Levakovića i pet dana s njime razgovarao o jezikoslovnim i grafijskim problemima. Godine 1645. odlazi u slovačku Trnavu, a već iste godine, nakon povratka u Rim, odlazi u Loreto, gdje djeluje kao učitelj gramatike i hrvatski ispovjednik u svetištu Gospe Loretske. U Loretu umire 1. prosinca 1654.

Osim suradnje s Kašićem i Levakovićem, Mikaljin leksikografski i gramatičarski rad obogaćivali su susreti s dubrovačkim građanima, kontakti s učenicima, putovanja kroz južnoslavenske krajeve pri odlasku u Temišvar, boravak u Trnavi, kontakti s bosanskim i dubrovačkim trgovcima i obrtnicima u temišvarskoj koloniji. (str. 4-5)

Tekstu rječnika *Blago jezika slovinskoga* Mikalja je odlučio pridodati *Gramatiku tali(j)ansku ukratko ili kratak nauk za naučiti latinski jezik*, prvu gramatiku talijanskoga jezika pisanu hrvatskim jezikom, da bi dalmatinska djeca koja latinski (*dijački*) jezik uče iz talijanski pisanih latinskih gramatika najprije svladala talijanski (*latinski*) jezik. U protivnome, “*veoma jim je mučno učiti di(j)aćki jezik ne razumivši dobro latinski*”. Osim uz rječnik (1651.), *Gramatika* je 1649. godine bila otisnuta i kao zasebna knjžica u nakladi od 500 primjeraka.

Autorica drži da je važno spomenuti još jedno, nesačuvano, djelo Jakova Mikalje čija sudbina još nije jednoznačno utvrđena. Naime, 1635. godine Mikalja Zboru za širenje vjere nudi da sastavi hrvatsku gramatiku i rječnik. Iz dokumenata doznajemo da zbog nedostatka novaca Mikalja želi pojeftiniti izdavanje tako da u tekst postojeće talijanske prilagodbe Alvaresove gramatike latinskoga jezika uklopi hrvatske paradigme. Iako Vanino tvrdi da je to ona ista gramatika koja je pridružena rječniku, jasno je da te dvije gramatike nemaju istu namjenu, pa tako možemo reći da je Vanino donio pogrešan zaključak. Isto tako, iz korespondencije između generala Reda i Mikalje možemo zaključiti da je tiskanje te gramatike odbijeno zbog prigovora onih “*koji ne umiju bosanski govoriti*”. S druge strane, Štefanić tvrdi da je izgubljena gramatika zapravo *Emmanuelis Alvares Societate lesu de Institutione grammatica, pro Illyricis accommodata a patribus eiusdem societatis. Libri tres, Roma, apud Franciscum Caballum* iz 1637. godine¹. Dosadašnje spoznaje ne dopu-

¹ Vladimir Horvat tvrdi da su autori spomenute gramatike Jakov Mikalja i Bartol Kašić

štaju da ovu gramatiku pripišemo Mikalji. Ipak, za donošenje utemeljenih prosudbi nedostaju obuhvatne analize jezika, istraživanja povijesti tiskanja i prilagodbe Alvarosove gramatike.

Mikalji se pripisuje i autorstvo prijevoda nekoliko nabožnih djela, ali autorica smatra da se konačan odgovor može dati tek nakon pomnih jezičnih i tekstoloških analiza niza djela nabožnih pisaca, a takvima još nisu postavljeni temelji. (str. 15)

No, vratimo se Mikaljinu *Blagu jezika slovinškoga*, trojezičnome rječniku koji broji čak 928 stranica, a čije su tiskanje započela braća Giovanni i Paolo Serafini u Loretu 1649., a dovršio Ottavio Beltrano u Anconi 1651. godine. Ispred rječnika smješten je tekst *Od ortografij(e) jezika slovinškoga ili načina od pisan'ja* u kojemu Mikalja odbacuje višeznačnost grafema te piše da postoje različiti načini pisanja, a on mora pronaći najbolji jer je to preduvjet za služenje rječnikom. Izbor mu je talijanski tip latinice, a u rječniku odstupa od nekih rješenja naznačenih u slovopisnom nacrtu. Ne treba čuditi da u spomenutome tekstu nema nikakvih pravopisnih pravila jer je Mikalja, kao i svi dopreporodni pisci, termin ortografija rabio u značenju slovopis, a ne pravopis. Ipak, autorica raščlambom rječnika omogućuje utvrđivanje određenih zakonitosti koje bismo mogli nazvati pravopisnim navikama Jakova Mikalje (bilježenje i/ili nebilježenje jednačenja po zvučnosti, jednačenja po mjestu tvorbe, redukcije suglasnika, izostavnika te pisanje glasa j). Spomenimo i mješovito bilježenje jata: jekavsko-ikavsko, s ikavizmima tipičnim za dubrovački govor i ekavizmima prisutnim u dalmatinsko-dubrovačkoj književnosti.

Jekavsku zamjena jata Mikalja bilježi slijedom *je* i *ie*, ali pouzdan odgovor kako ih je Mikalja izgovarao ne može se dati.

Polazište *Blaga* je hrvatski jezik, a potom slijede talijanski i latinski. Mikalja je rječnik sastavio da bi opisao hrvatski jezik pa ne čudi da su u polaznome jeziku primijenjeni svi postupci tipični za jednojezični rječnik. Gramatička obradba hrvatskoga dijela samo je djelomična, dok su latinske jednakovrijednice navedene s gramatičkim odrednicama roda, vrste riječi, tipa sklonidbe i sprezanja te s više ili manje opsežnim popisom sinonima, a talijanski niz reduciran je na navođenje jednakovrijednica. Budući da je natuknica, s malobrojnim izuzetcima, riječ koja funkcionira kao temeljna, a sve što se za nju veže, nalazi se u sljedećem retku (retcima) po abecednom redu grafema, organizaciji teksta u polaznome jeziku bolje odgovara termin rječnički skup, nego rječnički članak. Svaka natuknica grafički je naznačena izvlačenjem retka pa se, slijedom toga, može zaključiti da su, izdvojeni u poseban redak, status natuknice imali i glagolski pridjevi i prilozi, jedinice manje od riječi (npr. prefiks naj-), prijedložno-padežne veze, kolokacije, dvočlani nazivi, sintagme, frazemi, pa i rečenice.

Građa rječnika temelji se na jeziku knjiga (tu se ubraja i jedna netiskana knjiga – Kašićeva *Biblija*) te na živom govoru (što Mikalja potvrđuje u predgovoru upućenom *Milom pri(j)atelju i bratu koji štije ove knjige* pišući da je građu skupio “*pita-jući i druga i pri(j)atelja*”). S obzirom da hrvatska književnost 17. stoljeća nije sva štokavska (ni ona štokavska nije lišena čakavskih primjesa), to ne može biti ni rječnik koji iz nje izrasta. Naravno, tom tvrdnjom autorica ne niječe tvrdnju da je

štokavski dao temeljnu boju *Blagu*. Osim izvora za rječnik, u prilog višedijalekatskoj koncepciji govori i činjenica da je Mikalja svoj rječnik pisao za misionare u južnoslavenskim krajevima, za narječno nejedinstven prostor. Međudijalektnost Mikalja razrješava tako što natukničkoj riječi pridružuje definiciju, sinonim ili sinonimni niz. Tako Mikalja leksemu s jednoga dijalektnoga područja pridružuje istoznačnicu ili bliskoznačnicu s drugoga područja, npr. *lačan, gladan; hiža, kuća*. Sinonimni nizovi najčešće su zamjena za definiciju, premda ima slučajeva i kada se uz niz (par) pojavljuje definicija. Sinonimni niz može biti i posljedica polisemije. U tom slučaju, svako značenje ima, grafički gledano, status natuknice jer počinje u novom retku. Mikalja natuknici katkad dodaje i hiperonim, najčešće kod pojedinih vrsta nazivlja. Također, u rječniku nailazimo na brojne posuđenice, što ne čudi ako prihvatimo tezu da je *Blago* dijelom nastalo obratom nekoga latinskog (ili latinsko-talijanskog rječnika) te da je posuđivanje često bilo jedini izbor za popunjavanje hrvatskoga dijela. Najviše je onih romanskoga (najčešće talijanskoga) podrijetla. Činjenicu da po brojnosti dalje slijede turcizmi autorica tumači turskom okupacijom kao izvanlingvističkim čimbenikom koji je zasigurno utjecao na leksički fond hrvatskoga jezika 17. stoljeća. Mikalja je koristio i polonizme, bohemizme i hungarizme. Zanimljivo je da je riječ *slovník*, koji Mikalja prvi put u povijesti hrvatske leksikografije (u naslovu i predgovoru) koristi za oznaku rječnika, upravo češko-poljski naziv. Za popunjavanje hrvatskoga dijela rječnika Mikalja koristi

i novotvorenice. Zbog mnoštva enciklopedijsko-leksikonskih natuknica (uz zemljopisna imena, imena znamenitih građevina te uz znanstveno nazivlje, npr. *Eufrat, r(i)jeka velika u Azi(j)i; Kolosej, građa čudna u Rimu*) i bogate onomastičke građe *Blago* mjestimično prelazi okvire općega rječnika. Nazivi pojedinih struka odražavaju stanje hrvatske znanosti Mikaljina vremena pa će u područjima u kojima se opaža zaostajanje za europskom znanosti kao nazivi funkcionirati tuđice, prilagođenice i neologizmi. Iznimno zanimljivo je autoričino opširno razlaganje Mikaljina nazivlja u potpoglavljima *Nazivi znanosti i struka, Jezikoslovno nazivlje, Književnoteorijsko i književnopovijesno nazivlje, Religijsko i teološko nazivlje, Glazbeno nazivlje, Medicinsko nazivlje, Fitonimi, Zoonimi, Pomorsko nazivlje, Kulinarsko nazivlje, Rodbinsko nazivlje, Administrativno-pravno nazivlje*. Spomenimo još da osim već spomenutoga jata, autorica razlaže i ostale fonološke značajke Mikaljina *Blaga*, a osvrće se i na morfologiju, tvorbu riječi i sintaksu. Naravno, autorica podsjeća da narav teksta ne pruža potpun repertoar morfoloških i sintaktičkih pojava.

Knjiga *Na ishodištu hrvatske leksikografije* u izdanju *Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* vrijedno je djelo koje Jakova Mikalju prikazuje kao začetnika rječničarstva (i dokazuje da on to doista jest!), a njegovo *Blago* kao rječničko blago 17. stoljeća. Riječ je o sjajno napisanome djelu koje nesumnjivo predstavlja značajan doprinos povijesnoj, ali i suvremenoj filologiji hrvatskoga jezika kojim je autorica zaokružila svoje dugogodišnje istraživanje filološkoga rada Jakova Mikalje.